

Perge’de Roma İmparatorluk ve Geç Antik Dönem’de Görülen İthal Keramik Malzeme Üzerine Genel Bir Değerlendirme

Sedef Çokay Kepçe*

Öz

Perge, eski çağlarda Pamphylia olarak tanımlanan ve Antalya ilinin ovalık kısmını oluşturan bölgenin önemli kentlerinden biridir. Kentte bugün ayakta kalmış yapıların büyük çoğunluğu Roma İmparatorluk Dönemi’ne tarihlenmektedir. Bununla birlikte kentin akropolisinde yapılan çalışmalarla Perge’deki en erken insan izlerinin MÖ 5. bin civarına tarihlendiğini söyleyebilmek mümkün olmuştur. Bu tarihten itibaren yaklaşık MS 7. yüzyıla kadar kesintisiz yerleşim izlenen Perge’de 1946 yılından beri kazı ve onarım çalışmaları sürdürülmektedir. Farklı dönemlerde ve farklı uzmanlar tarafından sürdürülen çalışmalar sayesinde kentin keramik repertuarının oldukça geniş olduğu anlaşılmaktadır. Perge, kıydan içeride bir yerleşim yeri olmakla beraber, aslında gemilerle geliş gidişe uygun Aksu nehrine yakınlığı sayesinde aynı zamanda bir liman kentidir. Bu elverişli konumu sayesinde güçlü bir ticari ağa sahip olduğu söylenebilir. Nitekim yerleşimde MÖ 5. binden itibaren çok çeşitli türlerde keramik malzeme bulunmuştur. İleride gerçekleştirilmesi planlanan Perge keramik repertuarı çalışmalarına bir altlık oluşturması amacıyla hazırlanan bu derlemede kentin uzun süreli ve kesintisiz tarihinde Roma İmparatorluk ve Geç Antik Dönem ithal kaliteli keramik malzemeye odaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Pamphylia, Perge, Keramik, Sigillata, Kırmızı Astarlı Keramik, Unguentarium, Geç Roma Keramiği.

General Evaluation on Imported Pottery in Perge in the Roman Imperial Period and Late Antiquity

Abstract

Modern Antalya Plain was called as Pamphylia in antiquity where Perge is one of the important cities of the region. The majority of the buildings that can be seen today are dated to the Roman Imperial Period. However, by the help of the excavations conducted in the acropolis, the first human traces are dated back to the 5000 BC. From this era until about 7th century AD, continuous settlement is observed in Perge, where excavation and restoration works have been carried out since 1946. Thanks to those studies carried out by different experts and in several periods. It is understood that the city’s pottery repertoire is quite extensive since 5000 BC till Late Antiquity. Although the settlement is far from Mediterranean, the geographic proximity to Aksu river, which is suitable for the ships to sail, makes Perge a harbour city. It can be said that the city has strong commercial network owing to this convenient location. This article is focused on imported materials of Roman Imperial Period and Late Antiquity.

Keywords: Pamphylia, Perge, Pottery, Sigillata, Red Slip Ware, Unguentarium, Late Roman Pottery.

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE, sedef.cokay@gmail.com ORCID: 0000-0002-2574-8723

Pamphylia Bölgesi'nin önemli kentlerinden biri olan Perge, modern Antalya il merkezine yaklaşık 18 km uzaklıkta yer alır. Kentin doğusundan, kaynağını Isparta'dan alan Aksu (Kestros) nehri geçmektedir. Gerçekte konumu itibarıyla sahilden içeride bir kent olmakla beraber, antik kaynaklarda da bahsi geçtiği üzere, Kestros nehrinin gemilerle gidiş geliş uygun olması, Perge'yi bir liman kenti konumuna taşımıştır. Böylece, günümüze gelebilmiş yapılarının büyük çoğunluğu Roma İmparatorluk Dönemi'ne, ağırlıklı olarak MS 2-4. yüzyıllara tarihlenen kentte (Res.1), aslında oldukça erken dönemlerden itibaren yerel ve ithal keramikler bir arada bulunmaktadır.

MÖ 5. binden itibaren insan izlerine rastladığımız Perge'deki keramik repertuarını belirleyebilmek ve malzemeye dönemsel gelişimler göz önüne alınarak daha farklı açılardan bakabilmek amacıyla başlattığımız çalışmanın ilk ayağını bu kısa makale oluşturur. Burada genel hatlarıyla Perge'de yapılmış kazılarda bulunmuş, Roma İmparatorluk Dönemi'nden MS 7. yüzyıla kadar, kaliteli ithal malzeme grupları, genel olarak tanıtılmaktadır. Bu nedenle daha önce yapılmış keramik çalışmaları baz alınarak yapılmış bu derlemede, başka kent ve bölgelerle doğrudan ticari ilişkiyi yansıtan bir veri olan amphoralar yer almamıştır. Kuşkusuz ileride yapılacak kazı çalışmalarıyla burada anılan malzeme gruplarının çeşitlenmesi söz konusu olacaktır.

Perge'de 1946 yılında başlayan kazılar günümüzde halen devam etmektedir¹; uzun yıllar boyunca çalışmalar ağırlıklı olarak kentin heykeltıraşlık, mimarlık ve kentleşme sürecine yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Bu açıdan bakıldığında keramik araştırmaların nispeten sınırlı kaldığı görülmektedir. Malzeme üzerine eğilen ilk araştırmacı Prof. Dr. Somay Onurkan olmuştur. Onurkan, 1979 yılında kentin macellumunda yapılan kazılarda bulunmuş, buluntu yeri itibarıyla MS 2. yüzyıl sonrasına tarihlenebilecek çift kalıpla yapılmış bir ampullayı tanıtmıştır². Ardından damgalı tuğlaları incelediği yayınında³, mevcut izlerden hareketle tuğlaların yapımı hakkında öneriler sunmuştur.

Prof. Dr. Somay Onurkan'ın ardından Perge keramikleri üzerine, Prof. Dr. Neşe Atik tarafından Doktora çalışması gerçekleştirilmiş ve tez 1995 yılında yayınlanmıştır⁴. Güney Hamam'da yürütülen sondajlarda bulunmuş kurşun sırlı kap parçalarını da içeren bu çalışma sayesinde Perge'nin Erken Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen keramik verilerine ulaşıldığı gibi, Perge'nin, üretimi son derece zor ve antik çağda sınırlı bir zaman aralığında yapılmış kurşun sırlı kapların önemli bir üretim merkezi olduğu da saptanmıştır.

1 Perge Kazıları 1946-2011 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Öğretim Üye ve elemanları, 2012-2019 arasında ise Antalya Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü tarafından yürütülmüştür. 2020 yılından itibaren kazılar yeniden İstanbul Üniversitesi adına tarafımızdan sürdürülmektedir. 2020 yılı Perge Kazıları Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve 57 no.lu proje ile Türk Tarih Kurumu tarafından desteklenmiştir. Her iki kuruma da destekleri için teşekkür ederiz. Ayrıca bu çalışmanın şekillenmesinde yardımlarını gördüğüm Dr. G. S. Özden Gerçek'er'e ve Nihal Köseoğlu'na içtenlikle teşekkür ederim.

2 Onurkan 1980, 109-111.

3 Onurkan, 1999, 161-191.

4 Atik 1995.

Dr. Nalan Fırat’ın incelemeleri ise özellikle Perge’nin doğusundaki Konut Alanı kazılarında bulunmuş malzemenin değerlendirilmesi açısından önem taşımaktadır⁵; kendisinden sonra kentteki keramik malzeme üzerine yapılan çalışmalarda belirgin bir artış yaşanmıştır. Fırat, konut mekanlarında yapılan kazılarda bulunmuş MÖ 6. yüzyıldan MS 7. yüzyıla kadar ki süreç içinde malzemeleri üretim yerlerine göre ve tipolojik olarak tasnif ederek değerlendirmiştir. Ayrıca yapılan arkeometrik analizler de Perge üretimi olabileceği düşünülen bazı kapların kimyasal yapısı hakkında bilgiler vermektedir.

Almanya Gißen Üniversitesi’nden Prof. Dr. Wolfram Martini ve ekibinin Perge Akropolisi’nde yürüttükleri sondaj ve kazılarda bulunmuş erken dönem keramik buluntuları da Dr. Nalan Fırat’ın yanı sıra, Prof. Dr. Gülsün Umurtak⁶, Prof. Dr. Norbert Eschbach⁷, Dr. Matthias Recke⁸, Dr. Ingrid Laube⁹ ve Prof. Dr. Sedef Çokay-Kepece¹⁰ tarafından yayınlanmıştır.

Perge keramik repertuarı içinde önemli bir yer tutan Geç Roma Dönemi unguentariumları Sevingül Bilgin tarafından Yüksek Lisans tezi kapsamında değerlendirilmiştir¹¹. Dr. Senem Özden Gerçeker, Perge’nin gerek erken dönem¹², gerekse Geç Antik Dönem keramik malzemesini çalışmıştır¹³. Prof. Dr. Sedef Çokay-Kepece, Perge’nin kandilleri üzerine bir çalışma yapmış¹⁴, ayrıca pişmiş toprak tuğlalar üzerindeki hayvan izleri üzerine bir yazı kaleme almış¹⁵, Perge’de bulunmuş Akhaimenid kaseler ve Kuzey Suriye mortariumları hakkında makaleler yazmıştır¹⁶.

Aşağıda Perge keramikleri üzerine yapılan çeşitli yayınlardan derlenmiş ithal kaliteli keramik mal grupları üretim merkezleri ve tarihsel sıralama ile açıklanmaktadır. Kandiller ve amphoralar kendi içinde bir bütünlük oluşturduğundan ve kaliteli keramik grubu içinde değerlendirilmediğinden, onlara burada değinilmeyecektir:

İtalyan Sigillataları

Başta Arretine, Pisa, Padana ve Puteoli olmak üzere İtalya’nın çeşitli merkezlerinde MÖ 1. yüzyıl ortalarından MS 2. yüzyıl sonlarına kadar üretilmiş olan sigillatalar özellikle Batı Akdeniz’de önemli bir kullanım alanına sahip olmuştur. İtalyan sigillataları arasında kaliteli ve ince işçiliğe sahip kabartmaları ile Arretine atölyelerinde gerçekleşen üretimler dikkat çeker. “Arre-

5 Fırat, 1992,1999; ayrıca Akropolis’te bulunmuş keramikler hakkındaki değerlendirmesi için bk. Fırat 1996, 91-95; Fırat 2003, 123-124.

6 Umurtak 2003, 81-85.

7 Eschbach 2008, 463-477; 2003a, 87-102, 2003b, 21-29.

8 Recke 2003a, 251-251; 2003b, 103-121; 2006a, 1-23; 2008, 2006b 618-625; Recke-Çokay 2007, 83-96; 2008, 221-244; 2011, 167-176.

9 Laube 2003, 131-138.

10 Çokay 2003, 139-143.

11 Bilgin 2013.

12 Özden Gerçeker 2012, 159-170

13 Özden Gerçeker, a.g.e. 159-170; 2015; 2021, 305-319.

14 Çokay 1997.

15 Çokay-Kepece 2018, 205-212.

16 Çokay-Kepece 2013, 165-173; 2017a, 224-237; 2017b.

tine sigillataları” sert hamura ve pürüzsüz yüzeye sahiptir. Az miktarda kireç ve mika içerebilen ince hamur açık kırmızı renktedir. Kırmızı astar çoğunlukla metalik parlaklıktadır.

İtalyan sigillataları Anadolu’nun diğer merkezleri gibi Perge’de de oldukça az sayıda örnek ile karşımıza çıkar. Arretine örneklerine Konut Alanında¹⁷, Güney Hamam¹⁸ ve Batı Nekropolis’te¹⁹ yürütülen kazı çalışmalarında rastlanmıştır. Bunlardan Konut Alanı’nda bulunmuş içe çekik dudaklı bir kâse parçası Campana keramiği olarak tanımlanmış ve MÖ 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmiştir²⁰. Yine İtalyan üretimi olup, barbotin tekniğinde bezenmiş gövde parçası MÖ 1.-MS 1. yüzyıl tarihini vermektedir²¹. Konut Alanı kazıları sırasında tekil bu iki buluntunun yanı sıra iki ağız parçası ile (no. 32-33), Kuzey İtalya üretimi olup, formu kesinleştirilememiş dört dip parçası da (no.35-38) bulunmuş ve bunlar için de MÖ 1-MS 1. yüzyıl aralığı önerilmiştir²².

Konut Alanı’nın yanı sıra, Güney Hamam sondaj kazılarında da bir khalis ve iki kâse ile bir tabağa ait parçaların Arretine mamulü olduğu anlaşılmaktadır. Aralarında iki örneğin “UMBR” ve “XAI” ya da “XMI” şeklinde damgaya sahip olduğu kaselerin yanı sıra kadeh parçaları çoğunlukla Arretine üretimi ile ilişkilendirilmiş ve Augustus Dönemi’ne, MÖ 1-MS 1. yüzyıllara tarihlendirilmiştir²³.

Kentin Batı Nekropolisi 159 no.lu parselinde yürütülen kazılardaki dolgu malzeme içinde bulunmuş bir modiolus ağız parçası ile formu kesinleştirilemeyen bir dip parçası da teknik özellikleri, analogileri doğrultusunda Arretine sigillatası olarak tanımlanmış ve bunlar için de MÖ 1-MS 1. yüzyıl aralığı önerilmiştir.

Doğu Sigillata A (DSA - ESA)

Doğu Sigillata A olarak adlandırılan mal grubunun MÖ 150 civarında Anadolu’nun Tarsos kenti ile Kuzey Suriye’deki Laodikeia arasında kalan alanda üretildikleri genel olarak kabul edilmektedir. Kronolojik dağılımda üretimin doruk noktasına ulaştığı dönem MÖ 50 civarıdır. Bu tarihten sonra yaklaşık MS 200’e kadar azalarak devam ettiği ve bu tarihten sonra (MS 200 civarında) sonlandığı anlaşılmaktadır²⁴. Bu mal grubunun özellikle Doğu Akdeniz’de (Suriye, Filistin kıyıları, Kıbrıs) revaçta olduğu bilinmekle beraber, İtalya’da da örnekleri bulunmuştur²⁵. Bununla birlikte bu malzeme grubunun Roma egemenliğine girmeden önce Seleukoslar ve Ptolemaioslar egemenliğindeki alanlarda yaygın olarak görüldüğü anlaşılmaktadır.

17 Fırat 2003, 13-14, no. 30-34.

18 Atik 1995, 81-83, no.138-143.

19 Özden Gerçeker 2012, 159-170.

20 Fırat 1999,13, no. 30.

21 Fırat 1999,13, no. 31

22 Fırat 1999,14.

23 Atik 1995, 82.

24 Lund 2005, 238-239, fig. 10.3.

25 Malfitana–Poblome–Lund, 2005, 199-212.

mıştır²⁶. DSA grubu keramiklerde ağırlıklı olarak sarı, açık turuncu kil üzerinde turuncumsu kırmızı veya kahverengimsi kırmızı astar vardır. İnce katkılı dokusunda zaman zaman gümüş veya altın mika ile küçük kireç tanecikleri bulunabilir²⁷. Başlangıçta derin tabak, içe çekik ağızlı kaseler ve derin çanaklar popüler form olarak görülür. Bunların yanına MÖ 1. yüzyılda az sayıda sürahi ve krater formunu da eklenir²⁸. Ayrıca Batı Sigillatlarından etkilenilerek yapılmış keskin gövde profilleri dikkat çekicidir²⁹.

Bu gruba ait sınırlı sayıda parça Perge'de Konut Alanı'nda³⁰, Güney Hamam'da³¹, Batı Nekropolis'te³² yürütülen kazılarda bulunmuştur. Konut buluntusu iki ağız parçası (no. 41-42) MÖ 2. yüzyılın ikinci yarısı-100, profili kesinleştirilememiş iki dip parçası (no.43-44) ise MS 1. yüzyıl ilk yarısına tarihlenmiştir. Güney Hamam'da bulunmuş ve çeşitli profiller sergileyen kâse parçaları DSA II grubunda değerlendirilmiş ve genel olarak MS 1. yüzyıl ilk yarısı-100 tarih aralığı önerilmiştir. Beş tabak parçasından ikisi (no.103-104) Erken İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenmiş ve analogilerinin DSB ve DSC grubunda da bulunduğu belirtilmiştir. Ayrıca iki derin kâsenin (no.108-109) hem DSA II, hem de DSC I grubunda benzerleri olduğu ileri sürülmüş ve bunlar için de MS 1. yüzyıl ilk yarısı ve 150 aralığı önerilmiştir. Grup içerisinde ayrıca üç sürahi parçası da (no 110-11) bulunmaktadır; bunların profil ve teknik özellikleri açısından Tarsus benzerliğine dikkat çekilmiştir. Batı Nekropolis'te 159 no.lu parseldeki dolgu içinden ise bir dip, bir gövde ve bir kulp parçası bulunmuş ve üçü de MS 1. yüzyıl ikinci yarısı ile 2. yüzyıla tarihlenmiştir.

Doğu Sigillata B (DSB - ESB)

Doğu Sigillataları arasında üretim yeri kesinleştirilmiş yegâne grup Doğu Sigillata B grubudur. Yapılan arkeometrik analizlerle Tralleis'te DSB üretimi kesinleşmiştir³³. MÖ 1. yüzyıl sonundan MS 2. yüzyıl ortasına kadar üretimi yapılmış olan DSB malları mevcut buluntu yerlerinden anlaşıldığı kadarıyla daha çok batıya ihraç edilmiştir. İtalya, Kıta Yunanistan, Girit, Batı Anadolu ve Güney Anadolu önemli buluntu merkezleridir. MS 1. yüzyıl örneklerinde damgalı isimler ve rulet bezemeler yaygındır.

Perge'de bu mal grubunun sınırlı sayıda örneklerine Akropolis'te³⁴ ve Batı Nekropolis'te³⁵ yürütülen kazılarda rastlanmıştır. Akropolis buluntusu yegâne örnek (no.8) bir kâseye ait ağız ve gövde parçası olup, MS 70/75-120 aralığına tarihlenmiştir. Batı Nekropolis 159 no.lu parselde yürütülen kazılarda da sadece bir kase ağız parçası bulunmuş ve MS 1. yüzyılın ikinci yarısı tarihi önerilmiştir.

26 Lund 2005, 244.

27 Fırat 1992, 17.

28 Lund 2005, 234-235.

29 Daha ayrıntılı tanımlama için bk. Özdilek 2019, 56.

30 Fırat 1999, 18, no. 41-44.

31 Atik 1995, 66-69.

32 Özden Gerçeker 2015, 181-182.

33 Takaoğlu 2006, 263-267.

34 Fırat 2003, 124, no.8.

35 Özden Gerçeker 2015, 182-183.

Doğu Sigillata C (DSC - ESC)

“Doğu Sigillata C” tipi keramiklerin üretimi Pergamon’da Kestel Vadisi’nde MÖ 2 yüzyılın ikinci yarısında başlamış ve Augustus Dönemi’nden MS 3. yüzyılın sonuna kadar Pitane’de (Çandarlı) devam etmiştir³⁶. Makroskopik açıdan birbirinden ayırt edilemeyen iki üretimde de kahverengimsi sarı, kırmızı ve kırmızımsı kahverengi tonlarında değişebilen hamur, az miktarda mika ve kireç katkılıdır. Yüzeyi kaplayan kalın parlak astar, turuncumsu kırmızı veya kahverengimsi kırmızı tonlarındadır. Üretimin erken evrelerinde dağılım alanı Ege ve Karadeniz bölgeleri ile sınırlı kalmış iken MS 1. yüzyıldan itibaren Çandarlı’daki üretim vasıtasıyla Doğu Akdeniz’in farklı birçok merkezine ithal edilmeye başlanmıştır. Perge’de “Sagalassos Kırmızı Astarlıları” (SRSW) ve “Doğu Sigillataları D” keramiklerinin (bk. aş.) gölgesinde kalan bu mal grubu MÖ 2. yüzyılın son çeyreği ile MS 2. yüzyıl arasına tarihlenen az sayıda örneği ile Güney Hamam³⁷, Konut Alanı³⁸ ve Batı Nekropolis³⁹ alanlarında temsil edilmektedir. Bunlardan Güney Hamam buluntuları arasında bir kâse parçası (no.119) DSC I grubuna dahil edilmiş ve Samos’taki benzerinin MS 1. yüzyıla tarihlendiği söylenmiştir. DSC II grubunda değerlendirilen iki kâse (no.162-163) Çandarlı’daki benzerleri vasıtasıyla MS 2. yüzyıl ortası ve sonuna, diğer üçü ise (no. 164-166) MS 2. yüzyıl sonu-3. yüzyıl başına tarihlenmiştir. Konut Alanı kazılarında bulunmuş iki kâse parçası ise grubun daha erken örnekleri arasındadır. Buna göre biri (no.39) MÖ 2. yüzyıl son çeyreği-1. yüzyıl ilk çeyreğine, diğeri ise (no.40) MÖ 1. yüzyıl başlarına ait olmalıdır. Batı Nekropolis 159 no.lu parselden gelen tek kâse parçası da MS 1-2. yüzyıla tarihlenmiştir.

Doğu Sigillata D (DSD - ESD)

İyi fırınlanan örnekleri sert ve pürüzsüz dokuludur. Açık kırmızı ya da kırmızımsı sarı renkteki hamur ince elenmiştir. Kaliteli olmayan üretimlerde ya da büyük formlu kaplarda büyük boyutlarda, sert, beyaz kireç parçacıkları ve nadiren gümüş mika taneleri görülebilir. Hamur ile aynı kilden hazırlandığı düşünülen astar genelde gövdenin bir ton koyu renginde olup genel olarak mat yapılıdır. Başta Kıbrıs olmak üzere, Güney Anadolu, İsrail, Yunanistan ve Suriye’yi kapsayan geniş bir dağılım alanına sahip olmuştur. MÖ 1. yüzyıl-MS 2. yüzyılın ikinci yarısında üretilmiş olan Doğu Sigillata D grubu, 1967 yılında Hayes tarafından Kıbrıs üretimi kabul edilerek “Kıbrıs Sigillataları” adıyla literatüre eklenmişse de günümüzde bu tipolojinin Doğu Akdeniz’de bir dizi atölye tarafından paylaşıldığı arkeometrik analizler sonucu bilinmektedir⁴⁰. Büyük olasılıkla Nea Paphos çevresinde üretilmiş olan Kıbrıs örneklerinin (Kıbrıs Sigillataları) dışında diğer üretim merkezlerine ait DSD keramiklerine Güney İsrail-Oboda, Jericho-Kypros, Mısır-Kom el Hawaga ve Perge’de rastlanılmıştır.

Perge’de bulunmuş DSD seramikleri MS 1-3. yüzyıllarda Sagalassos Kırmızı Astarlı Keramik grubundan (bk. aş.) sonra en yaygın kullanım gören sofraya kabı grubunu teşkil etmektedir. Per-

³⁶ Meyer-Schlichtmann 1988; Loeschcke 1912, 344-407.

³⁷ Atik 1995, 74-75, no. 119; 97-98, no.162-166.

³⁸ Fırat 1999, 15-16.

³⁹ Özden Gerçeker 2015, 183.

⁴⁰ Poblome–Degryse–Cottica–Fırat 2001, 119-126.

ge’de Akropolis⁴¹, Konut Alanı⁴² ve Batı Nekropolis’te⁴³ ele geçen DSD keramikleri arasında en yoğun görüleni MS 1. yüzyıl sonu – MS 2. yüzyıl ilk yarısına tarihlenen, hafif aşağı doğru sarkıtılmış ve derin bir yiv ile ikiye ayrılmış dış ağız kenarına sahip krater formudur. Akropolis buluntuları iki tabak (no.1, 3) ve iki krater parçasından (no. 2, 4) oluşur. MS 1-2. yüzyıl ilk yarısına tarihlenmişlerdir. Konut Alanı kazılarında farklı tip özellikleri gösteren kâse (no.49-59, 62-65, 67), çanak (no.60-61, 66), krater (no.68-70) ve formu kesinleştirilememiş kâse/çanak (no.71-78) olmak üzere toplam 30 parça ile temsil edilen bu grubun genel olarak MÖ 1. yüzyıl ikinci yarısından MS 2. yüzyıl ortasına kadar tarihlendirildiği söylenebilir. Yine burada dokuz adet Kıbrıs sigillatası taklitleri de bulunmuştur. Batı Nekropolis buluntularının ise doğrudan Kıbrıs üretimi olmayıp, başka merkezlerde üretilmiş Kıbrıs taklitleri olabileceğine değinilmiştir. Buradaki buluntular iki kâse ve iki kraterden oluşmaktadır ve MÖ 1. yüzyılın ikinci yarısı ile MS 2-3. yüzyıl aralığına tarihlenmişlerdir.

Sagalassos Kırmızı Astarlı Keramikler (SRSW)

Hamur rengi genelde kırmızı olmakla birlikte büyük boyutlu kaplarda bu rengin kırmızım-sarıya döndüğü gözlemlenmektedir. Astar rengi fırınlanma derecesine göre çeşitlilik sunar. Hamur dokusu genelde tırnakla çizilemeyecek derecede sert, yüzeyi ise pürüzsüzdür. İnce gözenekli büyük boyutlu kaplarda rastlanan ve kilin doğasında bulunduğu düşünülen beyaz kireç parçacıkları dışında herhangi bir katkı maddesine rastlanmaz. Augustus döneminden MS 7. yüzyılın ilk yarısına kadar kesintisiz devam eden Sagalassos Kırmızı Astarlı keramik üretiminde hamur için Sagalassos’un 8 km güneyinde, Çanaklı Vadisi’nin kuzeybatısında yer alan bir kil kaynağının kullanıldığı; astar yapımında ise Çömlekçiler Mahallesi’nde bulunan bir kilin tercih edildiği bilinmektedir. Pisidia Bölgesi ve çevresinde yaygın görülen bu üretim grubu Mısır gibi Sagalassos ile sıkı ticari ilişkiler içerisinde olan bölgelerde de belli bir dağılım alanına sahip olmuştur⁴⁴. Diğer yandan, Sagalassos Kırmızı Astarlı Keramikleri ile ortak tipoloji sunan bazı üretimlerin Güney Anadolu’da henüz yerleri saptanamamış bir dizi atölye tarafından gerçekleştirilmiş olduğu arkeometrik analizler vasıtasıyla tespit edilmiştir⁴⁵.

Kazısı yapılarak buluntuları yayınlanmış Akropolis⁴⁶, Konut Alanı⁴⁷, Güney Hamam⁴⁸, Batı Nekropolis⁴⁹ buluntularının yanı sıra henüz yayınlanmamış “Z” Yapısı ve Sütunlu Cadde kazılarında örneklerine rastlanan Sagalassos Kırmızı Astarlı mal grubu içinde en yoğun görülen form damga bezemeli ve kalıp yapımı bezemeli sapa sahip kâselerdir. Akropolis buluntuları küçük tabak (no.12), kasecik (no.13), derin kâse (no.14, 17), tabak (no.15) ve kâse

41 Fırat 2003, 123-124, no. 1-4.

42 Fırat 1999, 20-27.

43 Özden-Gerçeker 2015, 175-179.

44 Poblome 1999.

45 Poblome vd. 2001, 119-126; Özden-Gerçeker 2015.

46 Fırat 2003, 125, no.12-17.

47 Fırat 1999, 27-28.

48 Atik 1995, no.120-121, 123, 128, 265.

49 Özden-Gerçeker, 2015.

(no.16) formlarındadır. MS 1. yüzyıl ikinci yarısı ile MS 4. yüzyıl ilk yarısında görülen popüler tipler oldukları anlaşılmaktadır. Konut Alanı'ndan gelen parçalar 49 adettir; farklı formlarda tabak (no. 88, 107, 119), kâse (no.89-96, 98-103, 105-106,110-115, 120-121, 124), çanak (no.97, 104, 108-109, 116-118, 122-123, 125-127), formu kesinleştirilememiş kâse/ çanak dip parçalarından (no.128-136) oluşur. Geç Hellenistik Dönem'e tarihlenen (no.88-89) örnekler dışındakilerin genel olarak MS 1-4. yüzyıl aralığına tarihlendikleri söylenmektedir. Güney Hamam sondaj buluntuları arasında kâseler (no.120-121, 123, 128) olasılıkla Sagalassos üretimi olup, MS 1. yüzyıla, bir tabak parçası da (no.265) MS 4. yüzyıla tarihlenmiştir. Batı Nekropolis'te 159 no.lu parselde yürütülen çalışmalarda bulunmuş yaklaşık beş bini aşkın Sagalassos Kırmızı Astarlı keramik parçası ise Perge'de Sagalassos üretimleri ve kullanımları hakkında çok radikal veriler sunmuştur. Buradaki buluntuları sofrta kapları ve günlük kullanım kapları olarak iki büyük gruba ayırmak ve genel olarak MS 1- 3. yüzyılların popüler formları ve bunların taklitleri olduğunu söyleyebilmek mümkündür.

Afrika Kırmızı Astarlı Keramikleri/Geç Roma A (LRA)

Üretimi başta Tunus olmak üzere Kuzey Afrika'nın çeşitli merkezlerinde MS 1. yüzyılın sonlarından MS 7. yüzyıl ortalarına kadar sürmüş olan bu grubun özellikle geç evrelere ait formları Akdeniz dünyasında çok geniş bir dağılıma sahip olmuştur. En kapsamlı tipolojik çalışmalar J. Hayes tarafından gerçekleştirilmiştir⁵⁰. Tanecikli yapıya sahip hamuru kireç, kuvarz, kum, siyah parçacıklar ve mika katkılıdır. Hamur rengi kiremit kırmızısı ve turuncu tonları arasında değişir; tüm yüzeyi kaplayan ve gövdeyle birleşen astar hamurunun bir iki ton koyu rengindedir. Geç örneklerde astarın daha mat bir görünüm aldığı gözlemlenmektedir. Damga, kazıma ya da kabartma teknikleri kullanılarak oluşturulan zengin bir bezeme repertuarına sahiptir.

Afrika Kırmızı Astarlı keramikleri özellikle Batı Akdeniz'de geniş bir dağılıma sahip olmuş; Akdeniz'in doğusunda ise kendisine Phokaia ve Kıbrıs Kırmızı Astarlı Keramikleri'ne göre sınırlı bir dağılım alanı bulabilmiştir. Perge'de Akropolis⁵¹, Konut Alanı⁵² ve Güney Hamam⁵³ kazılarında ele geçen geç evrelere ait örnekleri arasında en yaygın görülenler yuvarlak ya da üçgen kesitli kalınlaştırılmış ağızlı, kalın cidarlı tabak formlarıdır. Akropolis buluntusu (no.11) MS 4. yüzyıla tarihlenen bir kâse parçasıdır. Konut Alanı kazılarında toplam beş parça (no.137-141) Afrika Kırmızı Astarlı keramik parçaları bulunmuştur. Bunlar kâse ağız parçaları olup, MS 4-7. yüzyıl başlarına tarihlenmiştir. Konut Alanı kazılarında da dokuz adet imitasyon Afrika Kırmızı Astarlı keramikleri de vardır (no.142-150). Güney Hamam buluntuları da çeşitli formlarda kâse (no. 253-262, 266-276, 278-283, 292-300) ve tabak parçaları (no. 263-265, 284-291) ile khalis (no. 277), çanak (no.301) ve sürahi (no.302-303) parçalarından oluşmaktadır. Genel olarak MS 4-7. yüzyıl aralığına tarihlenmişlerdir.

⁵⁰ Hayes 1972.

⁵¹ Fırat 2003,125, no.11. Ayrıca Afrika imitasyonları da bulunmuştur. Bk. Fırat 2003, 125-126, no.19-20.

⁵² Fırat 1999, 29-32.

⁵³ Atik 1995, 129-145.

Phokaia Kırmızı Astarlı Keramikleri/Geç Roma C (LRC)

MS 4. yüzyıldan MS 7. yüzyıla kadar uzanan bu üretim grubu Geç Roma D’nin (bk. aş.) yaygın kullanıldığı Güneybatı Anadolu, Kıbrıs ve Mısır çevresi dışında Doğu Akdeniz’in en yaygın kullanım gören kırmızı astarlı sofrta kaplarıdır. F. O. Waagé’nin tipolojik özelliklerine göre “Geç Roma C” olarak adlandırdığı grup⁵⁴, Hayes tarafından üretim yeri olarak ilişkilendirildiği Phokaia (Eski Foça) adıyla yeniden isimlendirilmiştir⁵⁵. Hamur ve astar özellikleri bağlantılı olduğu Hellenistik-Roma üretimi olan Doğu Sigillata C grubu ile benzerlik gösterir. Kırmızı, kırmızımsı turuncu tonlarındaki sert hamuru kireç, seyrek olarak mika ve siyah parçalar içerir. Astar hamurun bir ya da iki ton koyu renginde olup gövde ile birleşmektedir.

Perge’de Konut Alanı⁵⁶ ve Güney Hamam⁵⁷ kazılarında az sayıda ele geçen örnekleri arasında ağız kısmı dışı doğru yatay uzanan ya da düz profilli kaseler sayılabilir. Konut Alanı kazılarında bu gruba giren toplam üç adet çanak/kâse parçası (no.151-153) bulunmuş ve bunlar da MS 4. yüzyıl sonu-7. yüzyıl aralığına tarihlenmiştir. Güney Hamam buluntuları da çeşitli tip özellikleri gösteren kâse (no.304-309, 312-315, 317-329, 332-334) tabak (no.310-311), elek (no.316), sürahi (?) (no.330) ve ampulla (no.331) türlerini içermekte ve MS 4-7. yüzyıl tarihini göstermektedir.

Geç Roma D (LRD)

F. O. Waagé’nin tipolojik özelliklerine göre grupladığı Geç Roma Dönemi kırmızı astarlı keramikler arasında yer alan Geç Roma D grubu MS 4. yüzyıl sonundan MS 7. yüzyıl sonuna kadar Kıbrıs’ın batısında (Kıbrıs Kırmızı Astarlı Keramikleri) ve Pednelissos başta olmak üzere Güneybatı Anadolu’nun çeşitli merkezlerinde üretilmiştir⁵⁸. Eş zamanlı olarak farklı coğrafyalarda üretilmiş olmaları nedeni ile bu tipolojideki mal grupları işçilik kalitesi, hamur ve astar özellikleri açısından oldukça çeşitlilik göstermektedir. Geç Roma D tipolojisindeki sofrta kapları üretim yerleri olan Kıbrıs ve Güneybatı Anadolu’nun yanı sıra Mısır’dan Yunanistan’a kadar Akdeniz Havzası’nda geniş bir dağılım alanına sahip olmuştur.

Geç Roma D tipolojisinin Kıbrıs ve diğer merkezlerde üretilmiş çok sayıda örneği Perge’de ele geçmiştir. Buluntular Konut Alanı⁵⁹, Güney Hamam⁶⁰ ve Batı Nekropolis’ten gelmiştir. Konut Alanı buluntuları çeşitli tiplerde kâse, çanak ve tabak parçalarından oluşmaktadır. MS Geç 4. yüzyıldan 7. yüzyıla kadar geniş bir zaman dilimine tarihlenmişlerdir. Güney Hamam buluntuları da çeşitli tiplerdeki kâse ve tabakları kapsar ve MS 4-7. yüzyıl aralığına tarihlenen keramikler arasında değerlendirilmişlerdir. Batı Nekropolis 159 no.lu parselde ele geçen örnekler üzerinde yürütülen makroskopik ve arkeometrik analizler, bu tipteki keramiklerin

54 Waagé 1933, 298-304; 1948, 51-52.

55 Hayes 1980.

56 Fırat 1999, 32-34.

57 Atik 1995, 146-158.

58 Waage 1948, 52.

59 Fırat 1999, 36-65.

60 Atik 1995, 159-170.

büyük bölümünün henüz lokalize edilememiş bir atölyede üretilmiş olduklarını göstermiştir⁶¹. Söz konusu üretim grubunda hamur kırmızı ve kırmızımsı tonlarında olup görülen tek katkı maddesi belirgin kireç parçalarıdır. Mat ve ince astar, gövde ile bütünleşerek genelde hamurdan bir ton koyu renk alır. Sert ve tozsuz bir yapısı vardır. Kalın cidarlı ve geniş ağızlı kâse ve tabak tipleri Perge’de en yaygın görülen Geç Roma D formlarıdır.

Kuzey Suriye Mortariumları

Ağırlıklı olarak Doğu Akdeniz’de görülen, ortalama 40 cm çapa sahip ve ağız kenarında bir-dört defa damga ile yapılmış Eski Yunanca isim taşıyan mortariumlar, Hayes tarafından “Kuzey Suriye mortariumları” olarak tanımlanmıştır⁶². Yapılan incelemelerde iki farklı hamur yapısı ve farklı pişirim tespit edilmiştir. Kahverengi tonda kil rengine sahip örneklerde parçanın özünde hatalı pişirme nedeniyle oluşan renk değişimi saptanmıştır. Diğeri ise iyi fırınlanmış olup, portakalımsı/portakalımsı kahverengi renge sahiptir⁶³. Yazıtlarda geçen isimlerin genitivus halde bulunması nedeniyle üreticinin ismini içerdiği genel olarak kabul edilmektedir. Ancak bazılarının iyi dilek veya iyi şans beklentisini ifade ettiği, bazılarında ise çeşitli kısaltmalar olduğu anlaşılmaktadır⁶⁴.

Doğu Akdeniz sahillerinde, Anadolu’nun genellikle güneyinde karşımıza çıkan bu mortarium tipinden Perge’de üç farklı isme sahip örnek bulunmuştur⁶⁵. Biri kentin Konut Alanı’nda “A Evi” olarak adlandırılan alanda gerçekleştirilen kazılarda⁶⁶, diğeri ise yüzey buluntusu olarak kayda geçmiş olan LADATOS (Yun.) (nom.LADAS) isimli örneklerdir⁶⁷. DIOPHANTOY (Yun.) (Nom. DIOPHANTES) ismini taşıyan ikinci örnek, kentin Batı Nekropolis’inde 159 no’lu parselde bulunmuştur ve mevcut izlerden anlaşıldığı kadarıyla kabın ağız kenarı dört defa damgalanmış olmalıdır. Bu ismin farklı yazımları arasında Perge örneğine yakın benzerleri Kıbrıs Enkomi de Lythrangomi’de saptanmıştır⁶⁸. Üçünü örnek ise Latince ve retrograd yazılmış ALEXAN/DIRILADA ismine sahiptir. Yüzey buluntusu olarak kayda geçmiş parçanın Mısır, Suriye-Filistin kıyıları ile Kıbrıs ve İsrail’deki çeşitli yerleşimlerde benzerleri bulunmaktadır⁶⁹.

Kuzey Suriye mortariumlarının çok sayıda isimle Ras-el Bassit ve Caesarea kentlerinde bulunmuş olmaları buralarda üretildiklerine işaret etmektedir⁷⁰. Grup Suriye’den yola çıkıp Kıbrıs, Kilikia, Pamphylia ve Lykia üzerinden batıya gitmiş gibi görünmekle beraber, sınırlı bir süre üretilmiş olmaları doğrudan ticaretlerinin yapılmadığını da düşündürmektedir. Perge buluntuları genel olarak MS.4. yüzyıl ortası-5. yüzyıl civarına tarihlenmektedir.

61 Özden Gerçeker 2021, 305-319.

62 Hayes 1967, 337-347.

63 Hayes 1967, 337.

64 Yangaki 2009, 247-287; Lajtar 1993, 269-270.

65 Çokay-Kepçe 2013 167-169.

66 Zeyrek 2002, 35-58; Fırat 1999, 74, kat.no.709.

67 Çokay-Kepçe 2013, 167-168.

68 Çokay-Kepçe 2013, 168, d.n. 51 ve 52.

69 Çokay-Kepçe 2013, 168-169.

70 Hayes 1967, 341.

Geç Roma Unguentariumları

İlk defa J. Hayes tarafından ortaya atılan “Geç Roma Unguentariumları” terimi⁷¹, genel olarak MS 5-7. yüzyıllar arasında yapılmış bir malzemeyi tanımlar. İğ biçimli, düzleştirilmiş sivri ayaklı, hafif içbükey boyunlu olan bu kap, yaklaşık 18-20 cm yüksekliğe sahiptir; az sayıda 30 cm yüksekliğe sahip örnekleri de bulunmuştur. Dış kısımları pürüzsüz yapılmıştır; buna karşın çoğunlukla iç yüzeylerde kilin kaba bırakıldığı görülür. Boyunda ince bir dışbükey silme vardır. Astarlı ya da astarsız olabilirler. Yüksek ısıda pişirildikleri, sert dokulu olmalarından anlaşılmaktadır. Perge ve Laodikeia buluntuları sayesinde unguentariumların ağızlarının ince kilden yapılmış yassı tıplar ile kapatıldığı saptanmıştır⁷².

Kullanımları hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüşse de, özellikle bir kısmı üzerinde var olan damga ile yapılmış işaret, monogram ve isimler nedeniyle hacı yağı veya kutsal suyu barındırdıkları genel olarak kabul edilmektedir⁷³. Nitekim özellikle Hristiyanlık dininin yaygınlaşmasıyla tüm Akdeniz havzasındaki yerleşmelerde görülür olmuşlardır⁷⁴. Formun çoğu örneğinde damgaya rastlanır.

Perge’de monogramlı Geç Roma Unguentariumları, diğer yerleşmelerde de olduğu gibi⁷⁵ kent farklı alanlarında bulunmuştur. Yapılan çalışmalar sonucunda buluntuların yoğun olarak ele geçtiği alanlar Batı Nekropolis, Sütunlu Cadde, Stadion ve Konut Alanı’dır⁷⁶.

Perge’de bulunmuş olan Geç Roma Unguentariumları üzerindeki monogramlar, oldukça geniş bir çeşitliliğe sahiptir. Hemen her türün aynı zamanlarda bir arada kullanılmış olabileceği söylenebilir. Dikkat çeken üç örnekten biri “Eulogios” olarak çözümlenirken, bir diğerinde “Khristophoros’un yakarışımı (ya da duasını) duy Ey Tanrım!” şeklinde bir ifade okunmaktadır. Piskopos Severianos’un isminin yazılı olduğu örnek ise oldukça dikkat çekicidir⁷⁷.

Yukarıda sıralanan gruplar dışında Akropolis’ten MS 1. yüzyıl ortası-2. yüzyıl sonuna tarihlenen bir Sigillata Pontica tabak parçası⁷⁸, Konut Alanı’ndan ele geçen ve MS 6. yüzyıl sonrasına tarihlenen çok az sayıda (beş adet) Picrust Rim Ware⁷⁹ parçaları da bilinmektedir. Ancak bunlar söz konusu grupların da kısmen Perge’deki varlığını gösterir.

71 Hayes 1971, 243.

72 Bilgin 2013, 15.

73 Geç Roma Unguentariumlarının kullanımı üzerine çeşitli görüşler için bk. Bilgin 2013, 16-18; Özüdoğru-Dündar 2007, 149-150.

74 Anadolu’daki buluntu yerlerinin genel bir listesi için bk. Bilgin 2013, 20-25; Lafı 2012, 188.

75 Lafı 2012, 182.

76 İlgin 2013, 75.

77 Bir benzeri Rhodos’ta da bulunmuştur. Bir piskopos adı taşıyor olması nedeniyle unguentariumun kilise denetiminde, belki manastırlarda üretilmiş olabileceği düşünülür. Piskopos Severianus ve diğer yazıtlı monogramlar için bk. Bilgin 2013 69-70; Anderson 2004, 82; Hayes 1971, 244, lev. 37 (b).

78 Fırat 2003, 124, no.10.

79 Fırat 1999, 34-35, no. 154-158.

Sonuç

Yukarıdaki satırlarda MÖ 2. yüzyıl ortasından itibaren gruplandırılarak sunulan keramikler Akdeniz havzasında söz konusu dönemler boyunca sıkça görülen mal gruplarıdır. Bu açıdan bakıldığında Perge buluntularında herhangi bir anormallik ya da olağanüstü durum gözlenmez. Erken İmparatorluk Dönemi'nin batıdaki baskın keramik türü, iyi bilindiği gibi Arretine ve Kuzey İtalya sigillatlarıdır. Perge'deki mevcut örneklerin yoğunluğu, söz konusu dönemde batı ile yürütülen bir ticareti savunmak için şimdilik yetersizdir. Kentteki diğer buluntular, mimari öğeler, yazıtlar ve mozaikler göz önüne alındığında da aynı durumu söylemek mümkündür. İtalya kökenli aileler Perge'de bulunmuş ve kentin refahı için çalışmışlardır ancak keramik veriler şimdilik doğrudan ve güçlü bir ticareti ortaya koyamamıştır.

Perge'de Roma İmparatorluk Dönemi ve Geç Antik Dönem'de gördüğümüz keramik grupları, kentin içinde bulunduğu coğrafyadaki geleneksel repertuarı izler. Bunda hiç kuşkusuz Perge'ye yakın konumdaki Sagalassos'un ve Geç Roma D mal grubu keramiklerin baskın üretimlerinin etkisi büyük olmuştur. Buna göre MS 1-3. yüzyıllarda Perge'de kırmızı astarlı sofraya kabı ihtiyacının neredeyse tümünün Sagalassos Kırmızı Astarlı Keramik tipolojisi sunan kaplarla, Geç Roma/Erken Bizans döneminde ise Geç Roma D grubu mallarla karşılandığı söylenebilir. Kentte Geç Roma D grubunun dikkat çekici bir şekilde yoğun kullanımı, söz konusu atölyenin Perge'de ya da Perge'ye yakın bir bölgede yer aldığı düşünülmektedir.

Bu çalışmayla, Erken Roma İmparatorluk Dönemi'nden Geç Antik Dönem'e kadar Perge'de bulunmuş ve yayını yapılmış ithal keramik malzeme gruplandırılarak ele alınmış ve söz konusu dönem aralığında Perge'deki keramik repertuarı genel olarak sunulmuştur. İlerleyen kazı çalışmalarıyla kentteki kapalı kontekt içeren grupların değerlendirilmesi ve diğer buluntularla karşılaştırılması sonucunda Pergelilerin kullandıkları ithal keramiklerdeki tercihleri ve belki buna bağlı ticari ilişkileri hakkında daha derinlemesine bilgi sahibi olabileceğiz.

KAYNAKLAR

Anderson 2004

Anderson, W., "An Archaeology of late Antique Pilgrim Flasks", *Anatolian Studies*, S. 54, 79-93, Ankara.

Atik 1995

Atik, N., *Die Keramik aus den Südthermen von Perge*, *Istanbul Mitteilungen* 40, (Yayınlanmış Doktora Tezi), Tübingen, Wasmuth.

Bilgin 2013

Bilgin, S., *Perge Kazılarında Bulunmuş Damgalı Unguentariumlar*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çokay 1997

Çokay, S., *Antik Çağda Aydınlatma Araçları ve Perge Kandilleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çokay 2003

Çokay, S., "Die Tonlampen", *Die Akropolis von Perge I. Survey und Sondagen 1994-1997*, ed. H.Abbasoğlu-W.Martini, Mainz, Philip von Zabern, 139-143.

Çokay Kepçe 2013

Çokay Kepçe, S., "Pamphylia Bölgesi'nden Kuzey Suriye' Mortariumları", *Tarhan Armağanı, M. Taner Tarhan'a Sunulan Makaleler, Essays in Honour of M. Taner Tarhan*, ed. O. Tekin-M. H.Sayar- E.Konyar, Ege Yayınları, İstanbul, 165-173.

Çokay Kepçe 2017

Çokay Kepçe, S., "Anadolu'da Bulunmuş Pişmiş Toprak Akhaimenid Kase ve Phialeler: Genel Bir Değerlendirme", *Persler. Anadolu'da Kudret ve Görkem*, ed. K. İren-Ç.Atay-Ö.Kasar, İstanbul, 224-237.

Çokay Kepçe 2018

Çokay Kepçe, S., "İz(ini) Bırakmak", *Arkeoloji Tarih ve Epigrafi'nin Arasında: Prof. Dr. Vedat Çelgin'in 68.Doğum Günü Onuruna Makaleler*, ed. F.Baz-M.Arslan, İstanbul, 205-212.

Esbach 2003a

Esbach, N., "Die archaische Keramik", *Die Akropolis von Perge I. Survey und Sondagen 1994-1997*, ed. H.Abbasoğlu-W.Martini, Mainz, Philip von Zabern, 87-102.

Esbach 2003b

Esbach, N., "Zur Chronologie der frühen Keramik auf der Akropolis von Perge. Ein Vorbericht", *Probleme der Keramikchronologie des südlichen und westlichen Kleinasien in geometrischer und archaischer Zeit*, Int. Koll. Tübingen 24.3-26.3.1998, Hrsg. B. Rückert-F.Kolb, Bonn, 21-29.

Esbach 2008

Esbach, N., "Eine ungewöhnliche Hydria von der Akropolis in Perge", *Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu'na 65. Yaş Armağanı Euergetes, Festschrift für Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu zum 65. Geburtstag*, ed. İ. Delemen v.d., Antalya, 463-477.

Fırat 1992

Fırat, N., *Perge Konut Alanı Kullanım Keramiği. Tipolojik Bir İnceleme*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Fırat 1996

Fırat, N., “Perge Konut Alanı Kullanım Seramiği”, *Les ceramiques en Anatolie aux epoques hellenistiques et romaines. Actes de la Table Ronde d’Istanbul*, 23-24 mai 1996, 91-95.

Fırat 1999

Fırat, N., *Perge Konut Alanı Keramiği*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Fırat 2003

Fırat, N., “Roman Period Ceramics”, *Die Akropolis von Perge I. Survey und Sondagen 1994-1997*, ed. H.Abbasoğlu-W.Martini, Mainz, Philip von Zabern, 123-130.

Hayes 1967

Hayes, J. W., “North Syrian Mortaria”, *Hesperia*, S. 36, 4, 337-347

Hayes 1971

Hayes, J. W., “A new type of early Christian Ampulla”, *BSA*, S. 66, 243-248.

Hayes 1972

Hayes, J. W., *Late Roman Pottery*, The British School at Rome, Londra.

Hayes 1980

Hayes, J. W., *A supplement to late Roman Pottery*, The British School at Rome, Londra.

Hohchuli-Glysel 2002

Hohchuli-Glysel, A., “La ceramique a Glaçure Plombifere d’Asie Mineure et du bassin Mediterranee Oriental (Du I.er s. av. J.-C. Au I.er s. ap. J.-C.)”, *Productions et diffusion en Mediterranee orientale (Chypre, Egypte et cote syro-palestinienne)*, ed. F. Blonde, P. Ballet, J. F. Salles, Lyon 2002, 300-319.

Lafli 2012

Lafli, E., “Roman and Late Roman Terracotta Unguentaria, 1988-2005”, *Amorium Reports 3: The Lower City Enclosure. Finds Reports and Technical Studies*, ed. C.S.Lightfoot-E.A.Iverson, İstanbul, Zero Yayınları, 181-192.

Lajtar 1993

Lajtar, A., “Ein bestempeltes Keramikfragment aus Beth-Shean”, *ŽPE*, S. 102, 269-270.

Laube 2003

Laube, I., “Die Amphorastempel”, *Die Akropolis von Perge I. Survey und Sondagen 1994-1997*, ed. H.Abbasoğlu-W.Martini, Philip von Zabern, 131-138.

Loeschcke 1912

Loeschcke, S., “Sigillata-Töpferien in Çandarlı”, *AM*, S. 37, 344-407.

Lund 2005

Lund, J., "An Economy of Consumption. The Eastern Sigillata A Industry in the Late Hellenistic Period", *Making, moving and managing: the new World of Ancient Economies, 323-321 BC*, Oxford, Oxbow, 233-252.

Malfitane-Poblome-Lund 2005

Malfitane, D.-Poblome J.-Lund J., "Eastern Sigillata A in Italy. A socio-economic Evaluation", *Bulletin Antieke Beschaving*, S. 80, 199-212.

Meyer-Schlichtmann 1988

Meyer-Schlichtmann, C., *Die Pergamenische Sigillata aus der Stadtgrabung von Pergamon: Mitte 2. Jahrhunderts v. Chr.-Mitte 2. Jahrhunderts n. Chr (Pergamenische Forschungen 6)*, Berlin, Walter de Gruyter.

Onurkan 1980

Onurkan, S., "Perge Keramik Buluntularından Bir Örnek", *Anadolu Araştırmaları*, S. 7, 109- 111.

Onurkan 1999

Onurkan, S., "Perge Tuğla Damgaları. Satır ve Monogram", *12. TTKongresi 12-16 Eylül 1994*, - Ankara I. Cilt, 161-191.

Özden Gerçeker 2012

Özden Gerçeker, S., "Two Italian Sigillata fragments from Perge" *Adalya*, S. XVI, 159-170.

Özden Gerçeker 2015

Özden Gerçeker, S., *Perge Batı Nekropolis Dolgu Tabakasında Bulunan (Parsel 159) Sagalassos Kırmızı Astarlı Keramikleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Özden Gerçeker 2021

Özden Gerçeker, S., "A Typological Assessment on the Examples of Eastern Sigillata D and Late Roma D Koinai from Perge-Lot 159", *Pisidia Araştırmaları II: Pisidia ve Yakın Çevresinde Üretim, Ticaret ve Ekonomi/Pisidian Studies II: Production, Trade and Economy in Pisidia and its Surrounding Areas*, Isparta, 31 October - 03 November 2018, 305-319.

Özdilek 2019

Özdilek, B., "Letoon Teras Duvarı Kazılarında Ele Geçen Doğu Sigillataları ile Lykia Bölgesi Kırmızı Astarlı Seramikler", *Arkhaia Anatolika*, S. 2, 52-83.

Özüdoğru-Dündar 2007

Özüdoğru, Ş.-Dündar, E., "Kibyra Geç Roma-Erken Doğu Roma Dönemi Mühürlü Unguentariumları", *Olba*, S. XV, 145-177.

Poblome 1999

Poblome, J., *Sagalassos Red Slip Ware. Typology and Chronology* (Studies in Eastern Mediterranean Archaeology II), Turnhout, Brepols.

Poblome v.d. 2001

Poblome, J.-Degryse, P.-Cottica, D.-Firat, N., "A New Early Byzantine Production Centre in Western Asia Minor. A Petrographical and Geochemical Study of Red Slip Ware From Hierapolis, Perge and Sagalassos.", *Rei Cretariae Romanae Fautorum Acta*, S. 37, 119- 126.

Recke 2003a

Recke, M., "Die Akkulturation Pamphyliens am Beispiel der Fundkeramik der Akropolis von Perge. Ein Vorbericht", *Griechische Keramik im kulturellen Kontext. Akten des Internationalen vassen- symposium in Kiel vom 24. bis 28.9.2001* veranstaltet durch das Arch. Inst. Der Christian-Albrechts- Univ. Zu Kiel, ed. B. Schmaltz-M.Söldner, 251-251.

Recke 2003b

Recke, M., "Die klassische und hellenistische Keramik unter Einschluss der attisch schwarz-figurigen Keramik", *Die Akropolis von Perge I. Survey und Sondagen 1994-1997*, ed. H. Abbasoğlu-W.Martini, Mainz, Philip von Zabern, 103-121.

Recke 2006a

Recke, M., "Der Blick von aussen Kulturelle Beziehungen Pamphyliens zu Zypern in der spaeten Bronze-und frühen Eisenzeit", *Zypern – Insel im Schnittpunkt interkultureller Kontakte. Adaption und Abgrenzung von der Spaetbronzezeit bis zum 5.Jahrhundert*. Symp. Mainz, 1-23.

Recke 2006b

Recke, M., "Eine Trickvase von der Akropolis in Perge und andere Zeugnisse für kultische Aktivitaetten wachrend der Mittel-und Spaetbronzezeit. Zur Rolle Pamphyliens im 2. Jahrtausend v. Chr.", *Hayat Erkanal'a Armağan. Kültürlerin Yansıması, Studies in honor of Hayat Erkanal: Cultural Reflections*, Istanbul, 618-625.

Recke-Çokay 2007

Recke, M.-Çokay, K., "Achaemenid Bowls in Pamphylia", *The Achaemenid Impact on local populations and cultures in Anatolia*, ed. İ. Delemen, 83-96.

Recke 2008

Recke, M., "Die völkerverbindende Bedeutung der Südküste Kleinasiens", *Austausch von Gütern, Ideen und Technologien in der Aegaeis und im östlichen Mittelmeer. Von der praehistorischen bis zu der archaischen Zeit*, 19.-21.05.2006, Ohlstadt, 221-244.

Recke 2011

Recke, M., "Pamphyliche zwischen Ost und West. Die Ausgrabungen von Perge als Fallbeispiel", *Der Orient und die Anfaege Europas. Kulturelle Beziehungen von der Spaeten Bronzezeit bis zur Frühen Eisenzeit*, ed. H. Matthaeus v.d., Wien, 167-176.

Takaoğlu 2006

Takaoğlu, T., "New Lights on the Origins of Eastern Sigillata B ware", *Anadolu Arkeolojisiine Katkılar*, 65. Yaşında Abdullah Yaylalı'ya Sunulan Yazılar, ed. T. Takaoğlu, İstanbul, 263-267.

Umurtak 2003

Umurtak, G., "A Short Report on a Group of Prehistoric Pottery Found at Perge Acropolis", *Die Akropolis von Perge I. Survey und Sondagen 1994-1997*, ed. H.Abbasoğlu-W.Martini, Mainz, Philipp von Zabern, 81-85.

Waag 1933

Waag, F.O., The Roman and Byzantine Pottery, *Hesperia*, 2, 279-328.

Waag 1948

Waag, F.O., "Hellenistic and Roman Tableware of North Syria", *Antioch on the Orontes IV. I. Ceramic and Islamic Coins*, ed. F. O. Waag, Princeton, Department of Art and Archaeology, 51-52.

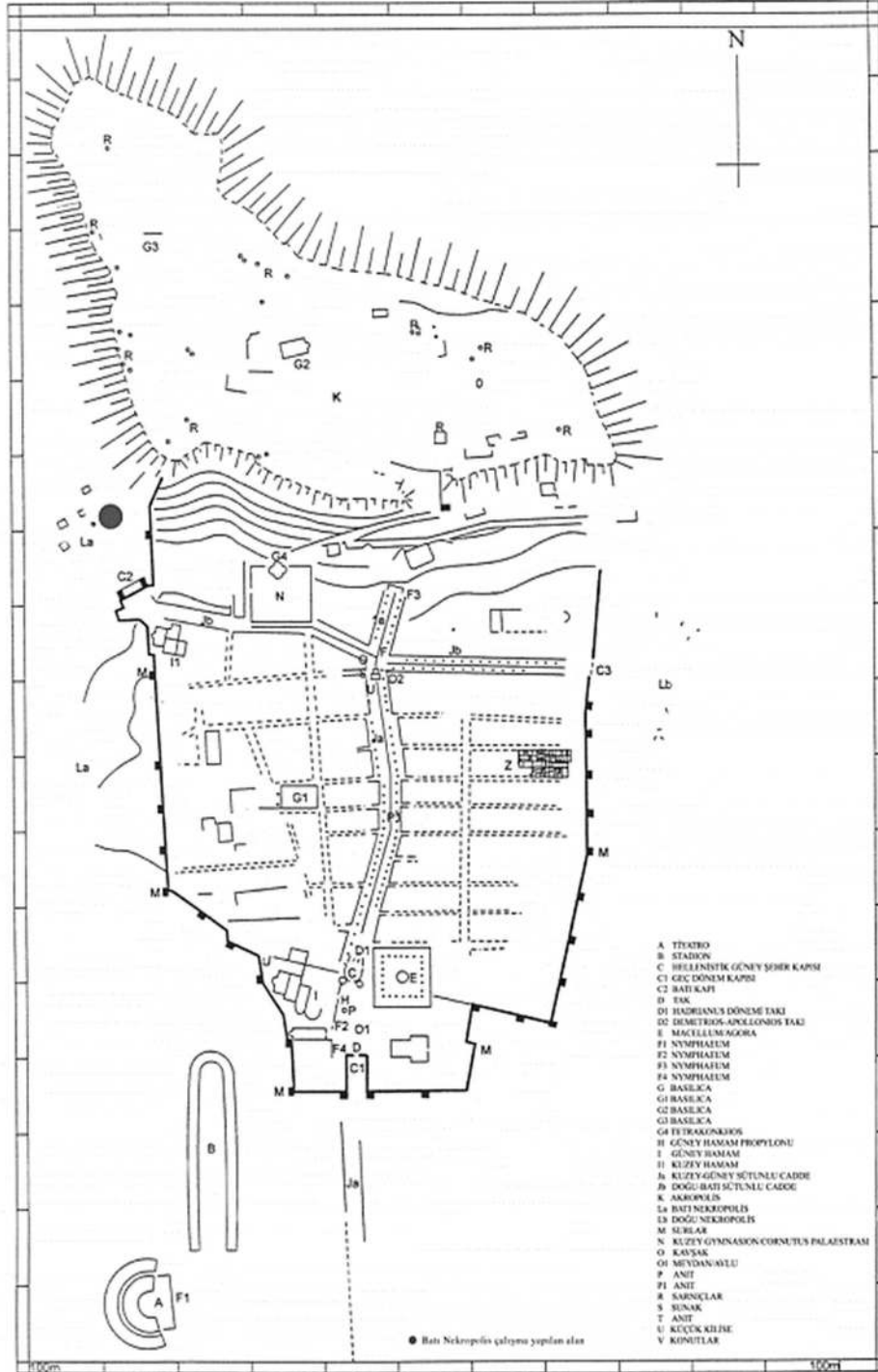
Yangaki 2009

Yangaki, A. G., "North Syrian Mortaria and other late Roman Personal and Utility objects bearing Inscriptions of Good Luck", *Byzantina Symmeikta*, 19, 247-287.

Zeyrek 2002

Zeyrek, T. H., *Perge Doğu Konut Alanı 1989-98 Kazılarında Ortaya ıkarılan Evler, Mimari Açıdan Bir Değerlendirme*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

EK



Resim 1: Perge Kent Planı